

Mâtürîdî ve İbn Âşûr'un Tefsirlerinde Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri: Burûc Sûresi Örneği

Qur'anic Interpretation through the Qur'an in the Exegeses of Mâtürîdî and Ibn Āshūr: An Analysis of Sūra al-Burūj

Ahmet NAİR

Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı

Assist. Prof., Kırklareli University, Faculty of Theology, Department of Tafsir

e-posta: ahmetnair@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7711-7480>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 14 Şubat / 14 February 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Mayıs / 11 May 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 25 Haziran / 25 June 2025

Atıf / Citation: Nair, Ahmet. "Mâtürîdî ve İbn Âşûr'un Tefsirlerinde Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri: Burûc Sûresi Örneği". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Haziran 2025), 294-315. <https://doi.org/10.34085/buifd.1640220>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected. web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buifd>

Mâtürîdî ve İbn Âşûr'un Tefsirlerinde Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri: Burûc Sûresi Örneği

Öz

Bu makalede, Mâtürîdî ve İbn Âşûr'un Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etme usulleri, *Burûc Sûresi* bağlamında karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmaktadır. Çalışma, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri ilkesinin iki müfessir tarafından nasıl yorumlandığını ve uygulandığını incelemektedir. Kur'ân'ın kendi içinde bir bütünlük taşıdığı ve bu bütünlüğün tefsir ilminde esas alınması gerektiği anlayışı, bu ilkenin temel dayanağını oluşturmaktadır. Âyetlerin anlamını çözümlenmede, diğer âyetlerin rehberliğinde ilerlemek, tefsir ilminde metodolojik bir tercih olmanın ötesinde bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca günden güne daha çok rağbet gören Kur'ân kaynaklı bilgi ihtiyacı, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine duyulan ihtiyacı daha da arttırmaktadır. Mâtürîdî, tefsirinde akli, dilsel analizleri ve kelmâ prensipleri ustaca birleştirmiştir. Ona göre, Kur'ân'ın her bir ayeti, kendi bağlamında ve bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. Mâtürîdî'nin tefsir metodolojisi, âyetlerin kelime kökenlerini ve dilsel yapılarını detaylı bir şekilde analiz ederek, Kur'ân'ın evrensel mesajlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle onun yaklaşımı, derin bir teorik temele dayanmaktadır. Öte yandan, İbn Âşûr, modern dönemin gerekliliklerini göz önünde bulundurarak, tarihsel bağlam ve toplumsal şartlara özel bir vurgu yapmıştır. Onun metodu, dilsel inceliklerle birlikte tarihsel gerçeklikleri de içermektedir. *Burûc Sûresi* tefsirinde, adalet, sabır ve iman temalarını işleyerek, Kur'ân'ın evrensel mesajlarını çağdaş bir perspektifle yorumlamıştır. Bu yaklaşım, İbn Âşûr'un tefsirlerini hem teorik hem de pratik açıdan değerli kılmaktadır. Makalede, her iki müfessirin de Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri ilkesine bağlı kaldıkları ve bu ilkeye dayalı özgün metodolojiler geliştirdikleri tefsirlerinden verilen örneklerle ortaya konulmuştur. Bu yöntemlerin, tefsir ilmindeki yerini ve önemini vurgulayan çalışma, Kur'ân'ın anlaşılmasında bağlam ve iç tutarlılığın belirleyici olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Ayrıca, iki müfessirin yaklaşımlarının Kur'ân'ın zengin anlam dünyasını daha iyi kavramak için birer rehber niteliği taşıdığı ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri, Mâtürîdî, İbn Âşûr, Burûc sûresi.

Abstract

This study presents a comparative analysis of the methodologies adopted by Mâtürîdî and Ibn Âshûr in interpreting the Qur'an through its own discourse, with a particular focus on Sûra al-Burûj. The research examines how these two exegetes conceptualized and implemented the principle of interpreting the Qur'an by itself. Central to this principle is the notion that the Qur'an embodies an inherent coherence, which must be regarded as a foundational element in the discipline of exegesis. The strategy of elucidating verse meanings through cross-referencing other verses is not merely a methodological choice but a fundamental requirement in Qur'anic hermeneutics. Moreover, the growing demand for knowledge based on the Qur'an increases the need for the Qur'an to be interpreted through the Qur'an itself. Mâtürîdî, in his exegetical approach, effectively combines rational analysis, linguistic scrutiny, and theological doctrines. He asserts that each Qur'anic verse should be interpreted within its contextual framework and through an overarching perspective. His method seeks to unveil the Qur'an's universal themes by meticulously analyzing the etymological origins and syntactic structures of the verses. This comprehensive approach reflects a robust theoretical foundation. Conversely, Ibn Âshûr, attuned to the demands of the modern era, emphasizes the historical context and sociocultural dimensions of the text. His interpretative framework integrates historical realities with linguistic intricacies. In his commentary on Sûra al-Burûj, he explores themes such as justice, patience, and faith, offering a contemporary lens through which the Qur'an's universal messages can be understood. This methodological orientation enhances the relevance of his exegesis in both theoretical and practical domains. The study affirms that both scholars remained faithful to the principle of interpreting the Qur'an by the Qur'an, while developing distinctive methodologies grounded in this concept. The study affirms that both scholars remained faithful to the principle of interpreting the Qur'an by the Qur'an, while developing distinctive methodologies grounded in this concept, as demonstrated through examples given from their exegeses. By highlighting the significance of these approaches within the exegetical tradition, the research underscores the pivotal role of contextual and internal coherence in Qur'anic interpretation. Furthermore, it posits that the perspectives of these two exegetes provide valuable insights for a deeper understanding of the Qur'an's multifaceted meanings.

Keywords: Tafsîr, Qur'anic Interpretation, Mâtürîdî, Ibn Âshûr, Sûra al-Burûj.

Giriş

İndirildiğinden beri çeşitli şekillerde ve metotlarla açıklanan Kur'ân-ı Kerim'in en makbul tefsiri, yine kendi bünyesinden hareket edilerek yapılan "Kur'ân'ın Kur'ân'la"¹ ya da "âyetin âyetle tefsiri" yöntemidir. İlk örneklerini bizzat Hz. Peygamber'in (a.s.) verdiği² bu yöntem,³ birçok müfessirin de Kur'ân'ı açıklarken başvurduğu bir metottur. Bu yüzden müfessirlerin önemli bir kesimi âyetleri açıklarken ilk tercihlerini, "Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri" metodundan yana kullanmışlardır. Bu metot, aynı zamanda Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında kendi iç bütünlüğünü gözetmenin gerekli olmasından dolayı da tercih edilmiştir. Nitekim, "Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri, onun müfret lafızlarının, terkiplerinin ve kavramlarının Kur'ân bütünlüğü içerisinde incelenmesidir."⁴ şeklinde tarif edilmiştir. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin, muhtasarın mufassal ile tefsiri, mutlakın mukayyed ile tefsiri, mücmelin mübeyyinin ile tefsiri, âmm bir lafzın tahsîs yoluyla tefsiri gibi çeşitleri bulunmaktadır.⁵

Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri yöntemini eserlerinde başarıyla uygulayan müfessirlerin başında Mâtürîdî (öl. 333/944) ve İbn Âşûr (1879-1973) gelmektedir. Bu çalışmada klasik müfessirlerden olan Mâtürîdî ve son dönem müfessirlerinden İbn Âşûr'un eserlerinde bu metodu nasıl uyguladıkları gösterilmeye çalışılmıştır. Bu müfessirlerin seçilmesinin nedeni, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine eserlerinde çok fazla yer vermeleridir. Ayrıca ilk dönem dirayet tefsirlerinden biri olan *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* ile makâsıdu's-şerî'ayı iyi yansıtan bir tefsir olarak *et-Tahrîr ve't-tenvîr'de* Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin karşılaştırmasını klasik ve çağdaş birer yapıttan ortaya koymaktır. Önce sırasıyla iki müfessirin

¹ Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*, (Beyrut-Lübnan: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1980), 39.

² Başta Hz. Hamza'nın katili Vahşi olmak üzere bazı kişiler, "Biz şirk koştuk, insan öldürdük, zina ettik, Müslüman olsak bile Allah bizi bağışlamaz." diye söylediklerinde, "De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir." (ez-Zümer 39/53) âyeti nazil oldu. Bir adam kalkarak, "Ey Allah'ın Resûlü! Şirki de mi? diye sorunca Resûlullah (a.s.) bir süre sustu ve "Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur." (en-Nisâ 4/48) âyetini okuyarak "Üç defa şirk hariç" diye buyurdu. Böylece Resûlullah (a.s.) Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine bizzat örnek vermiştir. Bu rivayet birbirine yakın ifadelerle şu kaynaklarda geçmektedir: (Ebû Ca'fer Muhammed b. Ceñir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 21/310; Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1997), 4/138; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Salim Mustafa el Bedrî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004, 2. Bs.), 15/175; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/275. İbn Kesîr, bu hadisi yalnızca Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiğini belirtir; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Şihabuddîn İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selamet (b.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1999), 8 cilt, 1/700.

³ Kur'ân-ı Kerim'in nazil olduğu zamanda bugünkü anlamda "tefsir" diye bir şeyin söz konusu olmamasından dolayı, Hz. Peygamber'in bir âyeti başka bir âyetle okuyarak açıklamasının, "Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri" değil istişhad amaçlı olduğu iddia edilmiştir. (Sevim Gelgeç, *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Meselesi, Tarihsel Süreç-Sorunlar-Öneriler*, Ankara: İlahiyat Yayınları: 2021, 43-44).

⁴ Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine: Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, (İstanbul: Şule Yayınları, 2015), 47.

⁵ Kehf sûresinde (50. âyet) muhtasar olarak değinilen Âdem (a.s.) ile İblis kıssasının, Bakara sûresinde (34-36. âyetler) mufassal olarak anlatılması; Mâide sûresi 3. âyetinde mutlak olarak haram kılınan "kan" ın, En'âm sûresi 145. âyetinde "أَكَا كَان" şeklinde kayıtlanması; Meâric sûresi: 19. âyetinde insanın yaratılışı için kullanılan ve mücmel olan "لَوْع" lafzının, devamındaki âyetlerde, "Kendisine kötülük dokunduğu zaman sızlanır. Ona bir hayır dokunduğunda da eli sıkılır." (el-Meâric 70/20-21) şeklinde tebyin edilmesi; Mâide sûresi 3. âyetinde "leş size haram kılındı" şeklinde âmm olan "meyle (leş)" lafzının, "Deniz avı ve onu yemek size helal kılındı" (el-Mâide 5/96. âyetinde tahsîs edilmesi gibi. (Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990), 32-42). Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine dair ülkemizde yapılmış çalışmalardan bir kısmı şunlardır Mustafa Öztürk, Bir Mahiyet Soruşturması: Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri, *ÇÜİFD*, 2008, 8/2; Şemsettin Karcı, *Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri ve Çağdaş Temsilcileri*, Şenkîti, el-Hatîp ve Tahranî, *Kesit Akademi*, 2021 Eylül; Sevim Gelgeç, *Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri Meselesi, Tarihsel Süreç, Sorunlar, Öneriler* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021); Nurettin Çitçi, *Kur'ân'ı Anlama Yöntemi Olarak Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023).

tefsirlerinde uyguladıkları metot kısaca açıklandı sonra da örnek olarak seçilen Burûc sûresini, tefsirlerinde âyet sırasıyla nasıl açıkladıkları ve izahlarında hangi âyetlerden yararlandıkları karşılaştırmalı olarak ortaya konuldu. İki müfessir hakkında doğrudan konuyla bağlantılı başka çalışmalar da tespit edilip onlardan da yararlandı. Bu isimler ve çalışmaları; Talip Özdeş, Ali Karataş, Ömer Faruk Bilgin ve Faruk Vural'ın doktora tezleridir.⁶ Özdeş, Bigin ve Vural'ın tezleri, Mâtürîdî ve İbn Âşûr'u tanıtır tefsirlerinin metodolojisini açıklarken, Karataş'ın çalışması ise Mâtürîdî'nin hayatı ve Te'vîlâtü'nda Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir konusunu işlemektedir. Bizim çalışmamızın onlardan farkı, iki müfessirin Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine yaklaşımlarını incelemek ve Burûc sûresi özelinde bunu nasıl uyguladıklarını ortaya koymaktır. Çalışmada "tevhid" in vurgulandığı âyetlerin yer aldığı Mekki sûrelerden biri olan Burûc sûresi seçildi. Sûrede Allah'ın yıldızlara sahip gökyüzünü yaratmadaki kudreti, kâinattaki hükümlerliliği, mü'minlere işkence edenlerin akıbeti, imanlarında sebat edenlere vaat ettiği cenneti, yaratmayı ilk defa yaptığı gibi kıyamette tekrarlayacağı ve Kur'ân'ın Allah katından geldiği için değiştirilemeyeceği gibi konuları ele alan Burûc sûresi tercih edildi.

Sosyal mecralarda yoğun tartışmalar neticesinde İslâm'ın diğer bilgi kaynakları hakkında insanların zihinlerinin karıştırılması, Kur'ân'a dayalı bilginin daha çok ön plana çıkması ve Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin gittikçe revaç bulması, bizi böyle bir konuyu araştırmaya yönlendirdi. Tefsirin erken döneminden Mâtürîdî ve son dönem müfessirlerinden İbn Âşûr'un çalışma konusu olarak seçilmesinin nedeni, klasik ve çağdaş bir tefsirde Kur'ân'ın Kur'ân ile nasıl tefsir edildiğini mukayeseli olarak ortaya koymaktır. Böylece biri erken dönem klasik âlimlerinden, diğeri son devir Arap asıllı bir müfessirin, Kur'ân'ı açıklarken başka âyetlerden nasıl yararlandıkları Burûc sûresi özelinde gösterilmeye çalışıldı.

1. Mâtürîdî'nin Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri Metodu

Günümüz Özbekistan Cumhuriyeti'nin sınırları içindeki Semerkand'ın dış mahallesi olan Mâtürîdî'de doğan Ebû Mansûr Muhammed Mâtürîdî, Abbasîlerin merkezî otoritesinin zayıfladığı ve Sâmânîoğulları'nın Mâverâünnehir bölgesine hâkim oldukları dönemde yaşamıştır.⁷ Mâtürîdî'nin tefsir yöntemi, onun tefsir ve te'vîl ayırımına uygun olarak hem nakle hem de akla dayanmaktadır. Akli, nakli ve dilbilimsel bilgileri kullanarak Kur'ân'ı açıklamaya çalışırken, Kur'ân'ın Kur'ân'la ya da sahih gördüğü hadis ve haberlerle tefsir edip semantik metot ve akli istidlal yöntemine de başvurmuştur. Tefsir, Ehl-i sünnetin görüşlerini destekleyen ve muhalif mezhepleri reddeden bir üslûba sahiptir. Mu'tezile mezhebinin Kelâm ilmine dair çeşitli görüşlerini eleştirmek için nakletmektedir.⁸ Tefsirinde kendi devrindeki itikâdî ve fikhî problemler üzerinde yapılan yorumları analiz ederek bu yorumların tutarsız ve tutarlı yönlerini ortaya koymakta, problemleri kapsamlı ve Kur'ân bütünlüğüne dayalı bir sistematik içerisinde çözmeye gayret etmektedir.⁹ Akılcı bir müfessir olması itibarıyla, âyetleri tefsir

⁶ Talip Özdeş, *İmam Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil ve Tanıtımı*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997); Ali Karataş, *Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsir*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010); Ömer Faruk Bilgin, *el-Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ının Dirayet Tefsiri Açısından Tahlili*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012); Faruk Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve t-Tenvîr İsimli Tefsiri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002); Veysel Gençil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021).

⁷ Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 333/944 yılında vefat ettiği ve Semerkand'ın Çâkerdize mezarlığına defnedildiği kabul edilmektedir. Hayatı hakkında daha fazla bilgi vermek makale boyutlarını aştığı için şu kaynaklara bakılabilir: (Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 1/13-14; Şükrü Özen, "Mâtürîdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/146.

⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/20; Topaloğlu, "Mâtürîdî", Tefsir Bölümü, 28/159.

⁹ Özdeş, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı*, 59.

ederken lafzî ve zâhirî anlamlardan daha çok mecâzî anlamları öne çıkarmaktadır. Meselâ; âhirette amellerin tartılıp ağır gelmesini, yapılan amelin âhirette değer taşıması; amellerin hafif gelmesini¹⁰ ise değersiz olması olarak açıklamaktadır.¹¹

Mâtürîdî'ye göre, hidayet rehberi olan Kur'ân'da bir tutarsızlık olmayacağı için, müfessir âyetleri yorumlarken olay ve realitelerden hareket etmeli ve karşılaştığı problemler için beşerî düşünce ve tecrübelerini devreye sokarak insan ve toplum hayatını kuşatacak sistematik bütünlükle Kur'ân naslarına yönelmelidir.¹² Mâtürîdî, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine kelime, terkip ve cümle unsurlarını konu etmiş ve bunları birbiri ile açıklarken aralarında benzerlik, zıtlık, türdeşlik, özdeşlik, eş seslilik ve eş anlamlılık açısından bağ kurmuştur.¹³ Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinde bazı sûreler için kullandığı âyet sayılarını örneklendirmek gerekirse on dört âyetli es-Saf sûresinde 11 âyet, on bir âyetli el-Cum'a sûresinde 18 âyet, yirmi iki âyetli el-Burûc sûresinde 16 âyet, sekiz âyetli el-Beyyine sûresinde 14 âyet kullanmıştır. Bazen kelimelere anlam verirken başka bir kelimeyle bazen kelimenin muhtemel manalarını âyetlerle delillendirerek, kimi zaman bir âyetle, kimi zaman da Kur'ân'ın genel örgüsü içinde açıklayarak¹⁴ tefsir eder. Örneğin; "Onlar: Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır, diyorlardı."¹⁵ âyetindeki الْأَعَزُّ kelimesini şöyle açıklar: Buradaki "üstün olan" anlamındaki الْأَعَزُّ / "el-e'azzu" lafzı, الْخَطَّابُ / "Tartışmada beni yendi"¹⁶ âyetinde olduğu gibi "yegâne galip, yegâne kahhar" anlamına gelebilir. أُعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ / "Kâfirlere karşı güçlü ve kuvvetli"¹⁷ âyetindeki gibi "en güçlü, en kuvvetli" anlamında da olabilir. Ya da وَاللَّهُ الْعَزِيزُ وَلِرَسُولِهِ وَاللْمُؤْمِنِينَ / "Halbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve müminlerindir."¹⁸ âyetinde yer aldığı gibi "en ulu, en yüce" anlamında olması da mümkündür.¹⁹ Mâtürîdî'nin, âyetteki "el-e'azzu" kelimesini, başka âyetlerde geçen aynı lafızlarla açıkladığı görülmektedir. Bazen de âyette geçen fiili, Kur'ân bütünlüğünü gözeterek açıklamaktadır. Cuma sûresindeki, "Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın."²⁰ âyetinde yer alan السَّعْيِ kelimesi yürümekle beraber kullanıldığında "koşmak", amellerle birlikte kullanıldığında "onları ihmal etmemek ve hemen yerine getirmek" demektir. Buradaki koşmaktan maksat, onun için hazırlanmak ve onu yapmak için kararlı olmaktır. Nitekim başka bir âyetinde Allah Teâlâ, "Kim de ahireti diler ve bir mümin olarak ona yaraşır bir çaba ile çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür."²¹ buyurarak çalışmayı, çabalamayı kastetmiştir.²² Müfessir, buradaki فَاسْعَوْا fiilini başka âyetlerdeki سَعَى / çabalamak ile açıklamıştır.

Mâtürîdî, Ehl-i kitap, geçmiş peygamberler ve onların kavimlerinden bahseden âyetlerde, başka bilgi kaynaklarına itibar etmeyerek yalnızca Kur'ân'a başvurur ve bu haberleri açıklamak için Kur'ân'ın

¹⁰ el-A'râf 7/8-9.

¹¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* 4/365; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/20.

¹² Özdeş, *Te'vîlâtü Ehlî's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı*, 58.

¹³ Karataş, *Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsir*, 68.

¹⁴ Karataş, *Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsir*, 71.

¹⁵ el-Münâfikûn 63/8.

¹⁶ Sâd 38/23.

¹⁷ el-Mâide 5/54.

¹⁸ el-Münâfikûn 63/8.

¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/27.

²⁰ el-Cuma 62/9.

²¹ el-İsrâ 17/19.

²² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/11.

Kur'ân ile tefsiri yöntemini uygular.²³ Meselâ; "Yahut evlerinin duvarları çatıları üzerine yıkılmış, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin, "Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?" demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti."²⁴ âyetinde bu sözü söyleyen kişinin te'vil ehli tarafından Üzeyr (a.s.) olduğuna dair görüşler bulunmasına rağmen bunu bizim bilmemize ihtiyaç yoktur. Eğer bu sözü söyleyen inkâr eden biri ise yeniden dirilişi yalanladığını gösterir. Şayet inanan biri ise bu durumda, "İbrâhim "Rabbim! Ölülerini nasıl diriltiyorsun, bana göster!" deyince, rabbi "Yoksa inanmıyor musun?" demişti. O "Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye" cevabını verdi."²⁵ âyetindeki gibi yeniden diriltmenin nasıl olacağını bilmek diye takdir edilir.²⁶

Mâtürîdî, Kur'ân'daki terkipleri de Kur'ân bütünlüğü içinde başka âyetlerle tefsir eder.²⁷ Meselâ; *إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ* / "Muhakkak ki Allah'ın takdir eylediği ecel gelince ertelenmez, eğer bilseydiniz!"²⁸ âyetindeki "Allah'ın eceli" terkiplerini, "Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler."²⁹ ve "Allah, eceli geldiğinde hiç kimseyi (ölümünü) ertelemeyiz."³⁰ âyetleriyle açıklar. Diğer yandan da "Bir kişi çıkıp birisini öldürse, eceli sona ermeden onu öldürmüş olur" diyen Mu'tezile mezhebine aynı âyetleri zikrederek şöyle cevap verir: "Allah Teâlâ her şeyi bildiği için o kişinin ecelini başka bir şeye değil öldürülmeye bağlar. Onun ecelini kendiliğinden ölme olarak takdir edip sonra da bunu bozması mümkün değildir. Böyle olsaydı Allah'ın akibetleri bilmediği anlamı ortaya çıkar, bu durum da Rab oluşu sıfatına aykırı olurdu."³¹

2. İbn Âşûr'un Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri Metodu

Muhammed et-Tâhir, Endülüs'ten gelen ve ailesinin bir kolu Fas'a biri de Tunus'a yerleşen Âşûr ailesinin çocuğu olarak 1879 yılında Tunus'ta doğdu. Babası ve dedesinin gözetiminde başladığı eğitiminin yanında birçok âlimden dersler okuyan İbn Âşûr, zekâsı ve kabiliyeti sayesinde mezun olduğu Zeytûne Üniversitesinde öğretim elemanı oldu. Daha sonra Mâlikî kadısı, Mâlikî müftüsü ve baş müftüsü ve sonra da Mâlikî şeyhülislâmı ve Zeytûne Üniversitesi'nin rektörü oldu.³²

İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr* adını verdiği tefsirinde özellikle meânî, beyân, bedî sanatlarını içeren belâğatin her âyetteki yansımalarını ortaya koymaya çalıştığını belirtmiştir. Klasik dirâyet tefsiri tarzında yazılan eser, sûreler hakkında bilgileri sıraladıktan sonra âyetleri bölümlere ayırarak tefsir etmiştir. Eserde başta Zemahşerî, Râzî ve Kurtubî'nin tefsirleri olmak üzere çok sayıda tefsir kaynağına, hadis, fıkıh ve fıkıh usulü, kelâm, tasavvuf ve siyer kaynaklarına atıflar yapılmıştır. Cahiliye şiirinden 2682 beyit şahit getirilerek âyetleri açıklamada kullanılmıştır. Şâz kıraatler de dahil olmak üzere bütün kıraat vecihlerine, darb-ı mesel ve Arap atasözlerine de yer verilen tefsir hem klasik hem de çağdaş anlayış ortaya konularak yazılmıştır.³³

²³ Bilgin, *el-Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ının Dirâyet Tefsiri Açısından Tahlili*, 61.

²⁴ el-Bakara 2/259.

²⁵ el-Bakara 2/260.

²⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 2/246.

²⁷ Karataş, *Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsir*, 80.

²⁸ Nûh 71/4.

²⁹ en-Nahl 16/61.

³⁰ el-Münâfikûn 63/11.

³¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/222.

³² Hayatını Kur'ân ve Sünnet'in anlaşılması ve Müslümanların çeşitli meselelerinin çözümüne yoğunlaştıran İbn Âşûr, tefsir, hadis, fıkıh, fıkıh usulü, Arap dili ve edebiyatında kırka yakın telif, şerh ve hâşiye eser yazarak 12 Ağustos 1973'te başşehir Tunus'ta vefat etti ve Zellaç mezarlığına defnedildi. Hayatı hakkında daha fazla bilgi için; (Ahmet Coşkun, "İbn Âşûr Muhammed Tâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/332-333.)

³³ Ahmet Coşkun, "et-Tahrîr ve't-tenvîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/429-430.

Kur’ân tefsirinde âyetin âyetle tefsirinin en yoğun örneklerini kullanan İbn Âşûr eserinde, on dört âyetli Saf sûresini 36 âyet, on bir âyetli Cum’a sûresini 26 âyet, yirmi iki âyetli Burûc sûresini 25 âyet, sekiz âyetli Beyyine sûresini 39 âyet kullanarak tefsir etmiştir. Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirini yalnızca âyetleri anlam olarak açıklamak için kullanmaz, lafzî tahliller yaparken de başka âyetlerde geçen aynı kelime ile örneklendirerek açıklar. Örneğin; “*Ey iman edenler! Allah’ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa havâîrîlere: Allah’a (giden yolda) benim yardımcılarım kimdir? demişti. Havâîrîler de: Allah (yolunun) yardımcılığı biziz, demişlerdi. İsrailoğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkâr etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.*”³⁴ âyetinde geçen *أَنْصَارَ* : Ensâr kelimesini tahlil ederken, *نَاصِرٍ /nasîr* kelimesinin çoğulu olup “çok fazla yardım eden, zaferi getiren” demektir. Allah için yardımcılar anlamında kullanılmıştır ve *فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ* / “Onların hiçbir yardımcısı da olmadı.”³⁵ âyetinde de aynı anlamdadır.³⁶ demiştir. İbn Âşûr, aynı âyetin, *فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ* / “Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik” bölümündeki *عَدُوِّ* / adûv kelimesi için de “tekil ve çoğul olarak kullanılır. Aynı kelime *عَدُوُّكُمْ* / “Oysa onlar sizin düşmanınızdır.”³⁷ ve “*Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin.*”³⁸ âyetlerinde de yer alır.”³⁹ diyerek kelimeyi lafzî olarak başka âyetlerden örneklerle açıklar.

İbn Âşûr, lafız tahlili dışında âyetleri anlam olarak açıklamak için de Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirine başvurur. Meselâ; “*O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir.*”⁴⁰ âyetindeki “ümmî” kelimesinin anlamı konusunda, “*Yahudilerin, ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَئِن عَلَيْنَا فِي الْأُمَمِ سَبِيلٌ* / “Bu da onların, «Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur» demelerindendir.”⁴¹ şeklinde Müslümanları ayıplayıp küçük görmüşlerdir. Buna karşın, Allah Teâlâ’nın son elçiyi ümmîler içinden göndermek suretiyle onlara meydan okuduğunu bildirir.⁴² İbn Âşûr’a göre bu âyette, Allah’ın elçisini Araplardan göndermesine rağmen onun risaletinin bütün insanlara şâmil olduğu da vurgulanır. Bunun Kur’ân’da, “*De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize Allah’ın gönderdiği elçisiyim.*”⁴³ ve “*Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.*”⁴⁴ âyetlerinde açıkça bildirildiğini belirtir.⁴⁵

İbn Âşûr, âyetin tefsirine başka bir âyeti şahit getirerek Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsirine yer verir.⁴⁶ Mukattâa harflerine dair Kelbî, Süddî ve Katâde tarafından öne sürülen “*Bu harfler Kur’ân’a terim olmuş isimlerdir.*” görüşünü, *الْمُ غَلِبَتْ الرُّومُ* / “*Elif. Lâm. Mîm, Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar.*”⁴⁷ harflerin devamındaki “Rûm” ifadesinin Kur’ân’a isim olamayacağından

³⁴ es-Saf 61/14.

³⁵ Muhammed 47/13.

³⁶ Muhammed Tahir İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru’t-Tunusiyye li’n-Neşr 1984), 28/199.

³⁷ el-Kehf 18/50.

³⁸ el-Mümtehine 60/1.

³⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 28/203.

⁴⁰ el-Cuma 62/2.

⁴¹ Âl-i İmrân 3/75.

⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 28/209.

⁴³ el-A’raf 7/158.

⁴⁴ Sebe’ 34/28.

⁴⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 28/209.

⁴⁶ Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve’t-Tenvîr İsimli Tefsiri*, 159.

⁴⁷ er-Rûm 30/1-2.

dolayı reddetmektedir.⁴⁸ Böylece İbn Âşûr'un Mukatâa harflerine dair bazı görüşlere de Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine dayanarak cevap verdiği görülmektedir.

3. Mâtürîdî ve İbn Âşûr'un Burûc Sûresinin Tefsirinde Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri Yöntemini Uygulaması

Bu bölümde iki müfessirin Burûc sûresini tefsiri ve sûrede Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri yöntemini nasıl uyguladıkları, âyet tertibine göre karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Mâtürîdî ve İbn Âşûr'a göre, Burûc sûresi ittifakla Mekkîdir ve yirmi iki âyettir.⁴⁹ İbn Âşûr'a göre sûrelerin inişini sayanlarca Şems ve Duhâ sûrelerinden sonra, Tîn sûresinden önce yirmi yedinci sırada inmiştir. İbn Âşûr, sûrenin maksadına değinirken "önceki peygamberlere iman eden "Ashâbü'l-Uhdûd'a yapılan işkencelerden bahsedilmiş, Mekke'li müşriklerin eziyetlerine maruz kalan mü'minlere sabredip dinlerinde devamlılıklarını sağlamak için bir darb-ı mesel ile sûreye başlandığını" belirtmiştir. Böylece mü'minlere eziyet eden Mekke'li müşrikler de Firavun'un kavmi ve Semûd gibi kendi peygamberlerini yalanlayanların akıbetinden haberdar olarak ibret alsınlar.⁵⁰

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ / "Andolsun burçlarla dolu göğe" (1)

Mâtürîdî'ye göre, "Andolsun burçlarla dolu göğe" ifadesi yemindir ve yeminin cevabı 4. âyetteki "O hendekleri kazanlar lanetlenmiştir!" âyetidir. Bu durumda müşriklerin işkencelerine maruz kalan Mekke'deki Müslümanların imanlarında sebat etmeleri ve metanetlerini artırmak için, onlara önceki ümmetlerden örnek verilerek sabretmeleri karşılığında kazanacakları mükâfata değinilmiştir.⁵¹ Aynı zamanda Firavun'un sihirbazlarının iman ettikten sonra ona karşı söyledikleri, "Artık sen neye hükmedeceksen et; ama sen ancak bu dünya hayatında hükümünü geçirebilirsin."⁵² sözlerinden bahsederek onların bu sayede elde ettikleri mükâfat dile getirilmiştir. Gördükleri işkencelerden dolayı imanından şüphe duymayacak yakîni bir imana sahip olmaları için Müslümanlara, "Nice peygamberler vardı ki, beraberinde birçok Allah erleri bulunduğu halde savaştılar da bunlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever."⁵³ şeklinde buyurulmuş, böylece önceki mü'minler gibi sabredip dinlerinde sebat etmeleri sağlanmıştır. Ya da yeminin cevabının 12. âyetteki "Şüphesiz Rabb'inin yakalaması pek müthiştir." olması daha uygundur. Böylece Hz. Peygamber'i (a.s.) inkâr edenlere, "Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir diye gözdağı verilmiştir."⁵⁴ İbn Âşûr ise "göğe yemin edilmesi, ayların ve mevsimlerin zamanının tespit edilmesi ve "Bu da Allah'ın, göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilici olduğunu (sizin de anlayıp) bilmeniz içindir."⁵⁵ âyetinde belirtildiği gibi ilâhî kudretin delillerinden olduğunu anlamanız içindir. Burçlar, güneşin doğumu vakitlerin tayini ve yıldızların bir ay boyunca yörüngesinde katettiği yoldur." diyerek, "Gökte burçları var eden, onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir."⁵⁶ âyetinde de buna işaret edildiğini belirtmiştir.⁵⁷ "Binaları yaparken etrafını destekleyen kulelerin burç

⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 1/211-212.

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/480.

⁵⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/236-237.

⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/480.

⁵² Tâhâ 20/72.

⁵³ Âl-i İmrân 3/146.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/481.

⁵⁵ el-Mâide 5/97.

⁵⁶ el-Furkân 25/61.

⁵⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/238.

olarak adlandırıldığını belirten Mâtürîdî, saraylara ve yıldızlara da burç denilmektedir. Nitekim, “*Andolsun, biz gökte burçlar yaptık ve onu, bakanlar için süsledik.*”⁵⁸ âyetinde burç kelimesi “göğü süsleyen yıldız kümeleri” anlamındadır.⁵⁹ Bu anlam, “*Biz yakın göğü, bir süsle, yıldızlarla süsledik. Ve (gökyüzünü) itaat dışına çıkan her şeytandan koruduk.*”⁶⁰ âyetlerinde de dile getirilmiştir.⁶¹ görüşündedir. İlk âyetin tefsirinde Mâtürîdî, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsiri olarak ikisi “burç” kelimesini açıklamak üzere ikisi de sûrenin inişyle ilgili dört âyetten yararlanırken, İbn Âşûr, Allah’ın yaratma kudretini ispat etmek üzere farklı iki âyetten yararlanmıştır ve ondan etkilenmemiştir.

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ / “*Va’ dedilmiş güne andolsun*” (2)

Bu ifadeden kasıt, öncekilerin ve sonrakilerin bir araya toplanacakları kıyamet günü olduğunu belirten Mâtürîdî, buna dair herhangi bir âyet getirmemişken; İbn Âşûr ise buradaki kasemin “*Va’ dedilmiş güne andolsun*” âyetiyle münasebetine dair, te’vîl ehlinin ittifakla belirttiği gibi bunun “kıyamet günü” olduğunu belirterek, “*İşte bu, onların tehdit edilegeldikleri gündür!*”⁶² âyetiyle görüşünü desteklemektedir.⁶³ Bu âyetin tefsirinde İbn Âşûr’un, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirinde tek âyet kullandığı görülmektedir.

وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ / “*Şâhitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki,*” (3)

Âyette “şahitlik eden bizzat Allah, şahitlik edilen de yaratıklardır” diyen Mâtürîdî, bu görüşüne İsâ’nın (a.s.) söylediği, “*Ama beni içlerinden aldığımda, artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şahitsin.*”⁶⁴ sözüyle delil getirmiştir. “*Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, bakalım onların hali nice olacak!*”⁶⁵ âyetindeki gibi şahidin Resûlullah (a.s.), şahitlik edilenin ümmeti olduğu da söylenmiştir.⁶⁶ diyerek başka bir görüş daha ileri sürmüştür. İbn Âşûr da kâfirlerin, “*Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi.*”⁶⁷ dediklerinde milletlere tebliğ yapan bütün peygamberlerin şahit olması ve Hz. Muhammed’in (a.s.) de onların hepsine şahit olması mümkündür diyerek Mâtürîdî gibi Nisâ: 41. âyeti delil getirmiştir.⁶⁸ “*Âyetteki şahidin Âdemoğlunun amellerini yazan iki melek, şahitlik edilenin de insan olduğu söylenmiştir.*” diyen Mâtürîdî, ayrıca “her ikisinin de insan olduğunu söyleyen vardır” diyerek, “*O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edecektir.*”⁶⁹ âyetiyle görüşüne delil getirmiştir.⁷⁰ Şahidin kıyamet gününde hazır olan melekler olması da mümkündür diyen İbn Âşûr, “*Herkes beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile gelir.*”⁷¹ âyetini, delil olarak getirmiş ve sûrenin, “*Allah her şeye şahittir.*”⁷² âyetinin desteklediği gibi şahidin bizzat Allah Teâlâ ya da peygamberler, melekler ve hafaza melekleri

⁵⁸ el-Hicr 15/16.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, 17/157.

⁶⁰ es-Sâffât 37/6-7.

⁶¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 10/482.

⁶² el-Meâric 70/44.

⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/238.

⁶⁴ el-Mâide 5/54.

⁶⁵ en-Nisâ 4/41.

⁶⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 10/482.

⁶⁷ el-Mâide 5/54.

⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/239.

⁶⁹ en-Nûr 24/24.

⁷⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 10/483.

⁷¹ Kâf 50/21.

⁷² el-Burûc 85/9.

olması da mümkündür.”⁷³ demiştir. Mâtürîdî, “şahit cuma günü, şahit olunan da Arefe günüdür. Çünkü cuma namazına gelen insanlara cuma şahit olurken, arafat ise insanların gelip orada bazı şeylere şahit oldukları mekân ismidir.”⁷⁴ demektedir. İbn Âşûr’a göre, *va’dedilmiş* gün kıyamet günü, şahit olunan arefe, şahit olan da cuma günüdür.⁷⁵ 3. âyetin tefsirinde Mâtürîdî, âyetteki şahid ve meşhûd kelimelerine dair Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsiri olarak üç âyetten yararlanırken, İbn Âşûr birisi Mâtürîdî ile aynı olmak üzere üç âyetten yararlanmıştır. Bu âyetin tefsirinde her iki müfessirin de kıyamette insanın amellerinin şahitliğine dair farklı âyetlerden yararlandıkları görülmektedir.

قُتِلَ الْأَخْذُودِ النَّارِ ذَاتِ الْوُفُودِ / (Mü’minleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar kahrolsun. (4-5)

“Âyetteki ifadeyi mü’minlere azap edenlere ve azap edilenlere hamledenler olmuştur” diyen Mâtürîdî, azap edenler olması durumunda şu âyette olduğu gibi *قُتِلَ الْأَخْزَاوُونَ* / “O yalancılar kahrolsun!”⁷⁶ anlamına geldiğini söylemektedir.⁷⁷ İfadenin haber kalıbında değil, kötüleme, rezil etme ve kızgınlık cümlesi olduğunu hissettirdiğini belirten İbn Âşûr da aynı âyeti sevk etmektedir.⁷⁸ Mâtürîdî, ayrıca “önceki milletlerin başına gelenlerden haber verilmesi, Hz. Peygamber’in (a.s.) risaletini teyit eder. Çünkü o, bunları öğrenmek için hiç kimseden ders almadığına göre, bu haberlerin bizzat Allah tarafından kendisine ulaştırıldığı ortaya çıkmış olur.”⁷⁹ demiştir. “Alevli ateş yakanlar kahrolsun.” ifadesinin delâlet etmesinden dolayı kasemin cevabının mahzûf olduğu da söylenmiştir” diyen İbn Âşûr, bu durumda anlam, “Ashâbü’l-uhdûd’un lanetlendiği gibi onlar da lanetlenmiştir” demektir. Gazap ve lanet, melûn fiili işleyen için azabı gerektirir, bu durumda da *قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ* / “Kahrolası (inkârcı) insan! Ne nankördür o!”⁸⁰ âyetinde olduğu gibi Ashâbü’l-uhdûd için bedduadır. “Ashâbü’l-uhdûd lanetlenmiştir” ifadesini kasemin cevabı kabul edenler, kelâmı haber kabul etmiştir ve takdiri, “Ashâbü’l-uhdûd’un öldürüldüğünü haber veren bir cümle olur. Böylece ateşe atılan ve azap edilen Ashâbü’l-uhdûd kastedilmiş olur. Bu durumda Yûsuf’un (a.s.) zindan arkadaşlarına söylediği *يَا صَاحِبِي السِّجْنِ* / “Ey zindan arkadaşlarım!”⁸¹ âyetinde olduğu gibi “ashab” lafzı yakınlık ve birliktelik anlamında kullanılmıştır.⁸² Mâtürîdî, bu iki âyeti anlam bakımından bir âyetle açıklarken, İbn Âşûr’un, âyetlerin tefsirinde hem anlam hem de lafız tahlili bakımından başka âyetlere başvurduğu ve tek bir âyette Mâtürîdî ile uyumlu olduğu görülmektedir.

“Ashâbü’l-uhdûd”la ilgili şunlar söylenmiştir: “Necran’a yolu düşen Hz. İsa’nın (a.s.) mü’minlerinden biri, oradakileri dinine davet etmiş onlar da kabul etmişlerdi. Yahudi Zûnûvâs bir orduyla Himyer (Yemen) tarafından üzerlerine sefer düzenleyerek, onları ateşe atmak ve Yahudilik arasında seçim yapmaya zorlamış; kabul etmeyenleri ateş dolu hendeklere atarak yakmıştır.”⁸³ Ayrıca “Ashâbü’l-uhdûd, Arap beldelerinde Mesîh dinine mensup olduğu için işkence görenlerdir.” diyen İbn

⁷³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/239.

⁷⁴ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’an*, 10/483.

⁷⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/239.

⁷⁶ *ez-Zâriyât* 51/10.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’an*, 10/483.

⁷⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/240.

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’an*, 10/483; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/240.

⁸⁰ Abese 80/17.

⁸¹ Yûsuf 12/41.

⁸² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/241.

⁸³ Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Bahru’l-ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavved-Adil Ahmed Abdulmevcud (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993), 3/565; Ebu’l-Fidâ İsmail b. Şihabuddîn İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selamet (b.y.: Dâru Tayyibe li’n-Neşri ve’t-Tevzi, 1999), 8 cilt, 8/369; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/241.

Âşûr, bu konuda İbn Atıyye'nin (öl. 541/1147) "Bazı kitaplarda yakanlar Ashâbü'l-uhdûd, ateşe atılanlar da Temîmoğullarından yüz ailedir şeklinde yazdığını gördüm."⁸⁴ sözünü nakletmektedir.⁸⁵

إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ / "O vakit onlar, ateşin etrafında oturmuş, mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı." (6-7)

Mâtürîdî, "mü'minleri ateşe atmakla görevli olanlar, kavmin ileri gelenlerine tabi olanlardı. İleri gelenler de ateşin başında oturup onları izliyorlardı. İzleyenlerin kavmin ileri gelenleri ya da Firavunlar olma ihtimali vardır. İnananları ateşe atanlar, mü'minleri sapıklık üzere kendilerini doğru ve hak yol üzere gördüklerine şahitlik ediyorlardı. Mâtürîdî'ye göre bu durumun bir benzeri, "Kendilerine Kitap'tan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtila (tanrılara) iman ediyorlar, sonra da kâfirler için: "Bunlar, Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar!"⁸⁶ âyetinde dile getirilmiştir.⁸⁷ İbn Âşûr, âyetteki "onlar" ifadesi ile Ashâbü'l-uhdûd'a yapılanları oturmuş seyredenlerin lanetlenmesi ve Allah'ın gazabının onların üzerine olduğunun belirtilmesinden dolayı, yakma emrinin uygulanmasını takip etmek için oraya gelen hükümdar ve etrafındaki ileri gelenler ya da hükümdar tarafından görevlendirilmiş kişilerin kastedildiğini belirtmiştir. Onlar hükümdarın yardımcısıdır ve "ateşin üzerinde oturanlar" şeklindeki nitelenmeleri, ateşin alevine dayanamayacaklarından dolayı hakîki anlamda değil, orada bulunmalarından kinâyedir. Mûsâ (a.s.) Medyen'e doğru giderken وَمَا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْفُونَ / "Medyen suyuna varınca, suyun başında (hayvanlarını) sulamakta olan bazı insanlar gördü."⁸⁸ âyetinde de üzerinde anlamına gelen على/alâ harf-i cerrin kullanılmasına rağmen "suyun yanında" anlamı kastedilmiştir.⁸⁹ İbn Âşûr, ilk âyetteki harf-i cerrin lafzi açıdan manaya katkısı üzerinde dururken, Mâtürîdî, Ashâbü'l-uhdûd'a işkence eden Yahudiler'le Mekke'de mü'minlere eziyet eden müşriklerin, Medine'den gelen Yahudilere sorusu üzerine, onların Hz. Peygamber (a.s.) ve ona inananlar hakkındaki zihniyetinin paralelliğine dair âyeti şahit getirmektedir.

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ الَّذِي لَهُ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ / "Onlardan, sırf, göklerin ve yerin mülkü kendisine ait olan, azîz ve hamîd olan Allah'a iman ettikleri için intikam aldılar. Oysaki Allah, her şeye şahittir" (8-9)

Allah'ın sevdiği kulları olan mü'minlere işkence edilip zillete düşmelerinin, Allah'ın zâtına bir eksiklik getirmeyeceği belirtilmek üzere, âyette Allah'ın isimlerinden el-Azîz ve el-Hamîd ismi getirilmiştir diyen Mâtürîdî, dünyadaki hükümdarların ise bunun tam aksine yakın adamlarından birinin başına gelen sıkıntının, hükümdarın da başına gelmiş sayılacağı, böylece yenik duruma düşecekleri kabul edilir. Çünkü hükümdar şeref ve gücünü tâbilerinden alırken, Allah Teâlâ için böyle bir şey söz konusu değildir. O zaten her durumda izzet ve övgüye lâyıktır.⁹⁰ İbn Âşûr, âyetteki وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ / "Onlardan, sırf, Allah'a iman ettikleri için intikam aldılar." cümlesinin hâl konumunda bulunduğunu ve vâv harfinin de atıf vâvı olduğunu ya da kendinden önceki hâle bağlandığını belirtmektedir. Maksat, iman edenlere böyle feci bir zulmü yapan Ashâbü'l-uhdûd'un yaptıklarına hayret uyandırmaktır. Hendekleri kazanlar Yahudi ise bunu onlara yapan kendileri de tevhide inanan

⁸⁴ Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsiri'l-kitabi'l-azîz*, thk. Adusselam Abdüşşaaifi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 5/462.

⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/241-242.

⁸⁶ en-Nisâ 4/51.

⁸⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/484.

⁸⁸ el-Kasas 28/23.

⁸⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/243.

⁹⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/485.

ve o devirde halkının çoğu Yahudi olan Yemendeki Yahudilerden başkası değildi. Hayret noktası ise Hükümdar Zûnüvâs ve Yemen halkının Allah'ın birliğine inanan ve O'na şirk koşmayan Yahudiler olmasıydı. Kendileri gibi Allah'a inananlara nasıl böyle bir işkence yaparlar? sorusuna İbn Âşûr, "bu hâl, "(Onlara) şöyle de: *Ey kitap ehli! Yalnızca Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilene inandığımız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz?*"⁹¹ âyetindeki durum gibidir."⁹² şeklinde cevap vermektedir.

"Dünya ve içindekiler helâk edilmek için yaratılmış ise insanların helâk edilmesi ecelleriyle ölmekten daha iyidir diyen Mâtürîdî, bu sayede onlar ecelleriyle yataklarında ölmeyip, "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır."⁹³ âyetinde belirtilen şehitler derecesine ulaşır.⁹⁴ İbn Âşûr, âyetin, "Oysaki Allah her şeye şahittir." cümlesi ile sona ermesinin, hendek kazanlara ve Bilal, Ammar, Suheyb ve Sümeyye (r.a.) gibi Müslümanlara işkence eden Kureyş kâfirlerine yönelik bir tehdit olduğunu söylemektedir.⁹⁵ İbn Âşûr, semâvî bir din olan İsevîliğe mensup Ashâbü'l-uhdûd'a işkence eden Yahudilerin yaptığıyla Ehl-i kitabın Müslümanlardan hoşlanmamasına dair bir âyeti, Mâtürîdî, şehitliğin faziletiyle ilgili başka bir âyeti şahit olarak kullanmış; böylece her iki müfessir de bu iki âyetin tefsirinde farklı birer âyetten yararlanmıştı.

إِنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابٌ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلْحَرِيقٍ / "Şüphesiz mü'min erkeklerle mü'min kadınlara işkence edip sonra da tövbe etmeyenlere; cehennem azabı ve yakıcı azap vardır." (10)

Âyetteki الفتننة /fitne kelimesinin mihne (sıkıntı) anlamına geldiğini belirten Mâtürîdî, kelimenin "madencinin saf altını cürufatından ayırmak için ateşte eritmesi için kullanılan الفتن الذهب / "altını imtihan etmek" anlamından alındığını ve sıkıntılı zamanlar için kullanıldığını bildirmiştir. Sıkıntılı zamanlarda doğru olan ile yalancı olan belli olur. Gerçi Allah Teâlâ'nın kullarının durumunu bilmek için imtihan etmeye ihtiyacı yoktur ama kullar için ortaya çıksın diye onları imtihan eder. Ashâbü'l-uhdûd'u inançlarından döndürmek için ateş dolu hendeklere atmaları da onlar için imtihan (fitne) olmuştur."⁹⁶ kanaatindedir.

Bazı müfessirlere göre, yukarıda da belirtildiği gibi bu âyetin yemine bir cevap olduğunu söyleyen İbn Âşûr, maksat, mümin erkek ve kadınlara işkence eden Kureyş müşriklerini tehdit etmektir. Haberin إِنَّ / "gerçekten" kelimesiyle teyit edilmesi, müminlere yaptıkları işkencenin sorumluluğunu reddeden müşriklere cevap vermek içindir. Âyetin devamında, "sonra da tövbe etmeyenlere" ifadesi olduğundan, bu sözün Ashâbü'l-uhdûd'a yönelik olması mümkün olmadığı için mü'min erkek ve kadınlara işkence eden Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef, Velid b. Muğire gibi Kureyş müşrikleridir. İşkence edilenler de Bilal, Habbâb, Ammâr ve babası Yasir ile kadınlardan Bilal'in annesi Hamame, Zinnire ve Ammâr'ın annesi Sümeyye vb. kişilerdir. İnanan kadınların atıfla söylenmesi, bu işkencenin yalnızca erkek mü'minlere has olmadığını hatta kadınların daha fazla baskıyla karşılaştıklarını belirtmek içindir. "Sonra tevbe etmediler" ifadesi araya giren (mu'teriza) bir cümledir. Bu bağlamda ثُمَّ / "sonra" kelimesi sıralı bir gecikme ifade etmek için kullanılmıştır, çünkü küfre devam etmek, müminleri fitneye düşürmekten daha büyük günahtır. "Zulüm ve baskı (fitne) ise adam öldürmekten

⁹¹ el-Mâide 5/59.

⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/244.

⁹³ Âl-i İmrân 3/169.

⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/485.

⁹⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/244.

⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/486.

*daha büyüktür.*⁹⁷ Her şeye rağmen müşriklere tövbe edip iman ettikleri takdirde cehennem azabından kurtulacaklarına dair bir uyarı yapılmaktadır. إِنَّ / İnne'nin haberinin başına fâ getirilip “Onlara cehennem azabı ve yakıcı azap vardır.” şeklinde yakıcı azabının atıf vâvıyla birleştirilmesi, kâfirlere olan tehdidi arttırmak, cehennem ateşini tatmadan önce onları rezil etmek ve yaptıklarından alıkoymak içindir. “O gün cehennem ateşine itile kakıla götürülecekler.”⁹⁸ Ya da bu ikinci ifadenin (yakıcı azabı) “İnkâr edip de (insanları) Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracamız.”⁹⁹ âyetinde olduğu gibi onlar için azabın iki katına çıkarılacağı anlamına gelmesi de mümkündür. Yakıcı azabın cehennemden başka bir ateşi kastetmesi de ihtimal dahilindedir. Beyhakî'nin Sünen'inde, “Kabir ya cehennem çukurlarından bir çukur ya da cennet bahçelerinden bir bahçedir.”¹⁰⁰ şeklinde İbn Ömer (r.a.) hadisinde geldiği gibi hesap gününden önceki azaptır.¹⁰¹ Bu âyeti açıklamak için Mâtürîdî hiçbir âyetten yararlanmazken, İbn Âşûr, birisi fitne kavramına ikisi de cehennem azabına dair üç âyeti, âyetin tefsirinde kullanmıştır.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ / “İman edip salih ameller işleyenlere gelince; onlara içinden ırmaklar akan, cennetler vardır. İşte bu büyük başarıdır.” (11)

Âyette bahsedilen kişilerin işkence edilen mü'minler ya da onlara işkence edenler olduğuna dair iki görüş olduğunu bildiren Mâtürîdî, “ikinci durumda Allah'ın sevgili kulları olan mü'minlere karşı işledikleri büyük suçlarına rağmen bundan vazgeçip tövbe etselerdi, elbette Allah onları da affeder ve geniş rahmetine gark ederdi.”¹⁰² demiştir. İbn Âşûr da ifadenin ikincilere yönelik olması durumunda, mü'minlere işkence edenlere tövbe ancak iman edip salih amel işlemek ve inananlara işkence etme güdüsünden vazgeçmekle cennetlik olabileceklerinin haber verildiğini belirtir. Cümlemin mü'minlere işkence edenler ile “Şüphesiz, Rabbinin yakalaması çok çetindir.” (12. âyeti) arasında ara bir cümle olarak, uyarılanları iman etmeye teşvik etmek ve müminleri müşriklerin zararlarına karşı güçlendirmek için Kur'an'ın terhîb ve teşvik etmeyi peş peşe getirme âdeti gereği uyarının ortasında bir müjde olması da mümkündür.¹⁰³ Mâtürîdî'ye göre, “altından ırmaklar akan cennetler” ifadesi, su toprağın altındaki bir kanaldan ya da kuyudan değil ağaçlarının altından akıyor demektir. Cennet, birbirine girmiş sık ağaçlı bahçe demektir. Kurtuluş olarak belirtilen “fâiz” kelimesi, “kazanan, umduğuna nail, korktuğundan emin olan kimse” demektir. Fâiz kelimesinin büyüklükle nitelenmesi, cennette verilen nimetlerin yok olmaması ve kesintiye uğramamasıdır.¹⁰⁴ Bu âyetin tefsiri için, müfessirler sûrenin haricinde herhangi bir âyet kullanmamışlar, dinin genel ilkeleriyle (tövbe-iman-salih amel) âyeti yorumlamış ve Kur'an kavramlarını (cennet-fâiz) açıklamışlardır.

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ / “Şüphesiz, Rabbinin yakalaması çok çetindir.” (12)

Mâtürîdî, “Rabbinin intikam almak üzere yakalaması azap gören için çok şiddetlidir diyerek görüşüne, “Rabbin, haksızlık eden memleketleri (onların halkını) yakaladığında, onun yakalayışı işte böyle

⁹⁷ el-Bakara 2/217.

⁹⁸ et-Tûr 52/13.

⁹⁹ en-Nahl 16/88.

¹⁰⁰ Tirmizî, “Sıfatü'l-Kıyâme”, 26; Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, nr. 4884; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, nr. 4252.

¹⁰¹ İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, 30/247.

¹⁰² Mâtürîdî, Te'vîlâtü'l-Kur'an, 10/487.

¹⁰³ İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, 30/247.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, Te'vîlâtü'l-Kur'an, 10/487.

(şiddetlidir). Şüphesiz onun yakalaması pek elem vericidir, pek çetindir!”¹⁰⁵ âyetini delil getirmektedir.¹⁰⁶ İbn Âşûr ise “Şüphesiz, Rabbinin yakalaması çok çetindir” ifadesinin, “mü'minlere işkence edenler için yakıcı azap vardır” içeriğinin sebebi olduğunu söylemektedir. Allah'ın gazabı hem cehennemde onlara azap etmesini üstelik ondan önce hem dünyada hem de ahirette olacakları kapsar. Allah Teâlâ, “*Fakat biz büyük bir şiddetle yakalayacağımız gün, kesinlikle intikamımızı alırız.*”¹⁰⁷ buyurmaktadır. Hitabın yönü Peygamber'e (a.s.) dir. Çünkü mü'minlere işkence edenleri Allah'ın yakalaması, Peygamber (a.s.) için bir zafer vaadi ve takviyedir.¹⁰⁸ Mâtürîdî, bu âyeti tefsir etmek için âyetteki “batş” kavramına yakın anlamlı bir âyete, İbn Âşûr ise “batş” ifadesinin geçtiği başka bir âyetin şahitliğine başvurmuştur.

إِنَّهُ هُوَ يُبْدِي وَيُعِيدُ / “Şüphesiz O, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrarlar.” (13)

Âyetin “O azabı başlatır sonra yeniler ve “yaratmayı ilk defa yapar sonra da öldürdükten sonra tekrar dirilterek yeniler” anlamında olabileceğini belirten Mâtürîdî'ye karşılık, İbn Âşûr, ahiretteki azapla tehditten sonra dünyadaki azaba, Allah'ın yakalaması şeklinde yeni bir başlangıç yapılmış ve kendilerini azaptan güvende zannettikleri esnada dirilişi tasdik etmeyen müşriklerin kalplerine korku düşürüldüğünü söylemiştir. Mana; Allah'ın başlangıçta ve sonda yani dünya ve ahirette onları yakalayacağı anlamına gelir. Ya da Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi “*Varlığı ilkin yaratan, sonra bunu tekrar eden O'dur ve bu O'nun için pek kolaydır.*”¹⁰⁹ şeklinde yeniden dirilişin, yani Allah'ın yaratmaya başlayıp sonra onu yeniden yaratmasının mümkün olduğunu göstermek için bir dahil etme olarak kullanılabilir. Batş, zorbalık ve sertçe yakalamaktır. Bu ilk yakalamanın dünyada sonrakinin de ahirette olacağını, ilk nesillerin yok edilmesinden sonra nesillerin yaratılmasını ve yok edilmesini kapsar. Müşriklerin tehdit edilmesinde birçok yön vardır. Âyetteki fasıl zamiri, هُوَ يُبْدِي / “O başlatır” kuvvetlendirme, yani haberin gerçekleşmesi içindir ve burada sınırlama söz konusu değildir. Çünkü bu makamda Allah'tan başkasının yaratmayı başlattığını ve yeniden yaratacağını iddia edenlere cevap yoktur. Daha önce Bakara Suresi'nde geçen, أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ / “İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”¹¹⁰ âyetinde zamirden sonra şimdiki zaman kipinin (muzarî fiil) gelmesi el-Mâzini'nin¹¹¹ ifadesine göre doğrudur. Bunun bir benzeri, Fâtır Suresi'nde, وَمَكَرُ أُولَئِكَ هُوَ يُبْزَرُ / “İşte onların tuzağı boşa çıkar.”¹¹² âyetiyle de kanıtlanmaktadır.¹¹³ Bu âyetin Kur'ân'la tefsirinde, Mâtürîdî herhangi bir âyet kullanmamışken, İbn Âşûr, bir dil âlimine de atıf yaparak birisi anlam bakımından ikisi de lafız ve gramer yönünden üç âyet kullanmıştır.

وَهُوَ الْعَفْوَ الْوَدُودُ / “O, çok bağışlayandır, çok sevendir.” (14)

Mâtürîdî'ye göre, “el-Gafûr”, çok örten, ahiret nimetlerinin tadı gitmesin diye günahına tövbe eden kişinin günahını bir daha bahsedilmeyecek şekilde örten demektir. el-Vedûd ise kullarına karşı nimetler verip ihsanda bulunan, onlara karşı sevgi dolu olan demektir. Birisine ihsanda bulunma, ona karşı sevgi sebebidir. Kişi sevdiğini sırf Allah için sevmelidir. Zaten onu sevdiğini Allah'ın sevgisinin bir tecellisi olarak göstermiştir. Allah Teâlâ bunu ifade etmek için, “*İman edip de iyi davranışlarda*

¹⁰⁵ Hûd 11/102.

¹⁰⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/487.

¹⁰⁷ ed-Duhân 44/16.

¹⁰⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/248.

¹⁰⁹ er-Rûm 30/27.

¹¹⁰ el-Bakara 2/5.

¹¹¹ Ebû Osmân Bekr b. Muhammed b. Habîb el-Mâzini (ö. 249/863). et-Tasrîf adlı eseriyle tanınan Arap dili ve edebiyatı âlimi.

¹¹² Fâtır 35/10.

¹¹³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/248-249.

bulunanlara gelince, onlar için çok merhametli olan Allah, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.”¹¹⁴ buyurarak bunu belirtmektedir.”¹¹⁵ demiştir. İbn Âşûr ise “tövbe ederek iman eden ve salih ameller işleyenlerin aşırılıklarını bağışlar, tövbe edenleri sever ve onlardan hoşlanır. Vedûd, O'nun isimlerinden biridir ve yarattıklarını, emrinden sapmadıkları sürece sevdiği anlamına gelir. Vedûd, ved masdarından türemiş, ismi fail manasına feûl vezninde sevgi demektir. Vedûd (seven), O'nun isimlerinden biridir ve yarattıklarını, emrinden sapmadıkları sürece sevdiği anlamına gelir. إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ / “Muhakkak ki Rabbim çok merhametlidir, çok sever.”¹¹⁶ şeklinde başka bir âyette de Vedûd isminin geçtiğini belirtir.¹¹⁷ Bu âyetin izahında Mâtürîdî, iman edip salih amel işleyenler için Allah'ın kalplerde bir sevgi yaratacağını, İbn Âşûr ise el-Vedûd isminin gereği olarak tövbe edip salih amel işleyen mü'minleri, Allah'ın bağışlayacağını ve onlara merhamet edeceğini bildiren birer âyeti, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri olarak zikretmişlerdir.

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ / “Arş'ın sahibidir, şanı yüce olandır.” (15)

“Mecîd, kelimesini arşın sıfatı ve Allah'ın sıfatı olarak yorumlayanlar olduğunu bildiren Mâtürîdî, لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ / “Ondan başka hiç ilah yoktur. O şerefli ve yüce arşın Rabbidir.”¹¹⁸ şeklinde başka bir âyette “arş” kelimesinin “kerîm” olarak nitelenmesinden dolayı, arşın sıfatı olmasını tercih etmektedir. Çünkü kerîm, “değeri ve şerefi yüce olan” demektir ve mecîd ile anlam bakımından birbirine yakındır. Kerîm mahlûkata faydalı olan anlamına da geldiği için başka bir âyetinde Allah Teâlâ'nın, فَانْبِتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ / “Orada her türden güzel ve faydalı bitki bitirdik.”¹¹⁹ şeklinde bitkiyi de “kerîm” olarak nitelediğini belirtmektedir.”¹²⁰ “Arş, göklerin tamamını kuşatan âlemin ismidir ve taht, sahibi olan hükümdarları gösterdiği gibi arş da Allah'ın azametine delâlet ettiği için “arş” olarak isimlendirilmiştir diyen İbn Âşûr, kullarına, azabından sakınmak ve lütfunu ummak için O'na ibadet ettikleri gibi azametinden dolayı da O'na ibadet etme sorumluluklarını hatırlatmak için yüce bir tahtı (arş) olduğunu bildirmektedir.”¹²¹ demiştir. Bu âyetin tefsirinde Mâtürîdî “arş” kelimesinin izahında iki âyetten yararlanırken, İbn Âşûr herhangi bir âyet getirmemiş, yalnızca arş kelimesinin Allah'a izafe edilmesinin mecazî olduğunu söylemekle yetinmiştir.

فَعَالٌ لِمَا يُرِيدُ / “Dilediğini mutlaka yapandır.” (16)

Allah Teâlâ'nın bu âyetinde, “dilediği her şeyi yapan olarak kendisini övdüğünü ve kulların yaptıklarında dahil olduğunu bildiren Mâtürîdî, insanların kendi fiilinin yaratıcısı olamayacağını, aksi taktirde bir iş yapan herkesin bu övgüyü hak edeceğini söyleyerek” Mu'tezile'ye cevap vermektedir. Ayrıca “dilediğini mutlak yapan” ifadesi ile bu âlemin akıbeti olan kıyameti kastetmesi de mümkündür.”¹²² görüşünü de ilave etmektedir. İbn Âşûr, “Dilediğini mutlaka yapandır.” sözüyle hem zatının hem de nimetlerinin büyüklüğünü âyete iliştiren bir sıfat ile getiren Allah Teâlâ, iradesinin her şeyde müessir olduğunu bildirmektedir. Âyette, فَعَالٌ / fa'âlün şeklinde mübalağa vezninin kullanılması, nicelik ve nitelik olarak O'nun eksiklik ve gecikme olmaksızın her şeyi yapmasına işaret eder.” diyen İbn

¹¹⁴ Meryem19/96.

¹¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/488.

¹¹⁶ Hûd 11/90.

¹¹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/249.

¹¹⁸ el-Mü'minûn 23/116.

¹¹⁹ Lokmân 31/10.

¹²⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/488.

¹²¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/249.

¹²² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/488.

Âşûr, âyetin tefsirini, “Allah sizin için kolaylık diler.”¹²³ âyeti ile tamamlamaktadır.¹²⁴ Mâtürîdî, kulların fiilleriyle alakalı Mu’tezile’ye cevap vermekle yetinerek bu âyetin tefsiri için başka bir âyet getirmezken, İbn Âşûr bu âyetin izahında Allah’ın iradesinin sınırsızlığını dile getirmiş ve yalnızca bir âyet kullanmıştır.

هَلْ أَتَيْكَ خَبِيرُ الْجُنُودِ فِرْعَوْنَ وَتَمُودَ / “Orduların, Firavun ve Semûd’un haberi sana geldi mi?” (17-18)

Mâtürîdî, sûrenin 4. âyetinde belirttiği üzere bu tür haberlerin Hz. Peygamber’in (a.s.) risâletini ispat ettiğini belirtmektedir.¹²⁵ İbn Âşûr ise “Rabbinin yakalaması çok çetindir” âyetiyle bağlantılı olarak Peygamber’e (a.s.) hitap edildiğini, Firavun ve Semûd’u yakalayıp cezalandırdığı gibi Mekke müşriklerine de bir gözdağı verilerek, öncekilerin başına gelenlerin bir benzerinin onların da başına geleceğinin gösterildiğini belirtmekte ve “Şüphesiz O, önce gelen Âd kavmini ve Semûd kavmini helak etti ve hiç kimseyi bırakmadı. O halde Rabbi’nin nimetlerinin hangisinden şüphe ediyorsun.”¹²⁶ âyetlerini delil getirmektedir.

Ayrıca الإِتِّيان : Haberin ulaşmasından istiâredir ve خَبِيرٌ : kelimesinin de haber anlamına geldiği daha önce Nâziât sûresinde geçmişti. الْجُنُودُ : Cünd kelimesinin çoğulu olup savaşmak için toplanmış ordu demektir. جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ / “Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şuracıkta bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur.”¹²⁷ âyetinde yer aldığı gibi peygamberlere mukavemet gösteren önceki ümmetlere isim olarak verilmiştir. Cünd kelimesi, وَأَنْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى الْهَيْكَلِ / “Onların ileri gelenleri harekete geçip şöyle dediler: “Yolunuzda yürüyün! Tanrılarınıza bağlılıkta direnin!”¹²⁸ âyetinde olduğu gibi mele’ kavramına istiâre¹²⁹ yapılmıştır. Sonra da savaşta mağlup olmuş anlamındaki mehzûm kelimesiyle istiâre-i mureşşaha¹³⁰ yapılarak onların durumu, “savaşmadan kökü kazınıp helâk edilmiş” diye istiâre ile ifade edilmiştir. Firavun ve Semûd, “ordular”dan bedel-i mutâbık¹³¹ yapılarak ibret almak amaçlanmıştır. Yani Firavun’un orduları ve Semûd kavmi helâk edilmiştir.” Bu açıklamalardan başka İbn Âşûr, Firavun ile Ebû Cehil’e örnek verildiğini, çünkü bu ümmetin Firavununun da Ebû Cehil olduğunu belirterek Firavun kelimesini etimolojik olarak daha önce açıkladığı, “Sonra onların ardından Mûsâ’yı, apaçık mucizelerimizle Firavun’a ve onun ileri gelen adamlarına peygamber olarak gönderdik de onları (mucizeleri) inkâr ettiler. Bak, bozguncuların sonu nasıl oldu.”¹³² âyetini zikretmektedir. Semûd kelimesinin de Arapça olmasına rağmen ait olduğu kabileyi ifade ettiği için bu âyette olduğu gibi gayr-ı munsarif olduğunu söyleyerek “Semûd kavmine de kardeşleri Salih’i Peygamber

¹²³ el-Bakara 2/185.

¹²⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/250.

¹²⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü'l-Kur’an*, 10/489.

¹²⁶ en-Necm 53/50-51, 55.

¹²⁷ Sâd 38/11.

¹²⁸ Sâd 38/6.

¹²⁹ Sözlükte ödünç istemek, ödünç almak anlamına gelen istiâre belâgat terimi olarak, “bir kelime veya terkinin, teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme ilgisiyle ve bir karîneye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılması”dır. (İsmail Durmuş-İskender Pala, “İstiâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/315).

¹³⁰ Mureşşah istiâre; istiâre yapılırken benzetilenin uygun bir özelliğinin söylenmesidir. (Durmuş-Pala, “İstiâre”, 23/316). Bu âyette mehzûm kelimesinin söylenmesiyle mureşşah istiâre yapılmıştır.

¹³¹ Bedel-i Mutabık: Metbû’nun aynı olan ve tam olarak metbû’una uyan bedeldir. (Mustafa Meral Çörtü, Sarf- Nahiv-Edatlar: İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007, 7. Bs., 402). Ya da bedel ile mübdelün minh (kendisinden bedel yapılan) aynı şey ise, aynı şeyi kastediyorlarsa buna bedel-i kül ve bedel-i mutâbık denir. (<https://www.arapcadeposu.com/arapca-dil-bilgisi-bedel-mutabik>), erişim: 31 Aralık 2024.

¹³² el-A’râf 7/103.

olarak gönderdik.”¹³³ âyetini kaydetmektedir.”¹³⁴ Bu iki âyetin tefsiri için Mâtürîdî herhangi bir âyet kaydetmemişken, İbn Âşûr’un yedi âyeti, lafız tahlili ve belâgat açısından Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsiri olarak kullandığı görülmektedir.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ / “Doğrusu inkar edenler, hâlâ yalanlamaktadırlar.” (19)

Mâtürîdî, kâfirlerin Allah Teâlâ’nın nimetlerini inkâr etmesinden dolayı onları iman etmeye muvaffak kılmadığını, böylece kâfir olarak kaldıklarını belirtmektedir.¹³⁵ İbn Âşûr ise âyette peygamberleri yalanlayan ümmetlerin durumunu dikkate almalarına bir geçiş yapılarak, onların tekzipte ısrarlı olmaları, zarfın mazrufu içine aldığı gibi onların tekzibe daldıklarını anlatmaktadır. Bu yüzden İnşikâk sûresindeki gibi بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكْذِبُونَ / “Daha doğrusu, inkâr edenler (Kur’an’ı) yalanlıyorlar.”¹³⁶ dememiş, tekzip fiili, durumdan açıkça anlaşıldığı için kaldırılmıştır. Bunun, “Peygamber’i (a.s.), ona indirilen vahyi ve yeniden dirilişi tekzip etmektedirler” şeklinde takdir edilebileceğini belirtmektedir.¹³⁷ Mâtürîdî, âyetin tefsiri için herhangi bir âyet kullanmamış, yalnızca kelâm ilmi açısından kâfirlerin inkârda kalmalarını izah etmiş; İbn Âşûr ise İnşikâk sûresindeki benzeri bir âyeti, belâgat açısından açıklamak için âyetin âyetle tefsiri sadedinde kullanmıştır.

وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُجِيبٌ / “Oysa Allah, onları arkalarından kuşatmıştır.” (20)

Allah, onların yalanlamalarının ardından başlarına ne azap geleceğini bilir diyen Mâtürîdî, “O’nun tehditlerinin dünyadaki hükümdarların tehditleri gibi hayal ve gaflete dayalı değil, hakiki manada olduğunu, diğerlerinin söylediklerini yapıp yapamayacakları belli değilken, Allah’ın vadettiği azabı indirmeye kâdir olduğunu belirtir. Bu sözün, “Allah, onların mahlûkattan gizledikleri ve sakladıkları her şeyi bilir” anlamına gelmesi de muhtemeldir. Zira hiçbir şey O’na gizli kalmaz.”¹³⁸ İbn Âşûr’a göre, “Oysa Allah, onları arkalarından kuşatmıştır” sözü, “Doğrusu inkâr edenler, hâlâ yalanlamaktadırlar” sözüne bağlanmış ve kâfirlerin tekziplerini pekiştirmesinden dolayı Allah üzerlerine kaçamayacakları bir azap salacaktır. “Allah onların arkasındadır, onları kuşatmıştır” sözü, farkında olmadıkları halde azabı bekleme halinin bir temsilidir; tıpkı bilmediği hâlde arkasından düşman tarafından çevrelenen ve böylece kaçıp kurtulmaya çalıştığında düşmanı kendisini her taraftan kuşatmış bulan kişi gibi. Bu ifade tehdit ve korkutma için kullanılmış bir haberdir.”¹³⁹ kanaatindedir. Her iki müfessir de bu âyetin tefsirinde başka bir âyetten yararlanmamış, Allah’ın kudretinin sonsuzluğunu vurgulayan örnekler vermekle iktifa etmişlerdir.

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ / “Hayır o (yalanlamakta oldukları kitap) şanı yüce bir Kur’an’dır.” (21)

Mâtürîdî, “şehadet âleminde kendisinden fiil meydana gelen bir varlık gibi Kur’ân’ın Mecîd, Kerîm ve Hâkim olarak nitelenmesinin izaha ihtiyacı vardır diyerek, bu durumu Kur’ân’a tâbi olan ve gereği ile amel eden kimsenin mecîd, kerîm ve hâkim olmasıyla izah etmektedir. وَالنَّهَارُ مُبْصِرٌ / “Gündüzü de görücü (kıldı)”¹⁴⁰ âyetindeki kullanım gibi. Bu ifade ile gündüzde bulunanın görücü olması kastedilmiştir. Ya da Kur’ân’ın mecîd oluşu, Allah katında kerîm (çok değerli) anlamındadır. Yahut

¹³³ el-A’râf 7/73.

¹³⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/251.

¹³⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’an*, 10/489.

¹³⁶ el-İnşikâk 84/22.

¹³⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/252.

¹³⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’an*, 10/489.

¹³⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/252.

¹⁴⁰ Yûnus 10/67.

Kur'ân'ın böyle isimlendirilmesi, kerîm, mecîd ve hâkim olanlarda bulunan özelliğin Kur'ân'da bulunmasından dolayıdır."¹⁴¹ Âyetteki vurguyu, Kur'ân'ın eskilerin efsaneleri, uydurma, kâhin sözü, şair sözü olarak zikredilmesi gibi onların tüm saçmalıklarını vecîz bir şekilde olumsuzlamanın kapsamlı bir yolu olarak ifade eden İbn Âşûr, sonra da "Kur'ân kelimesinin şükran ve kurbân gibi فُعْلَان (fü'lân) vezninde فُرَا nin masdarı olarak okuma (tilâvet) anlamında olduğunu bildirmektedir. Kur'ân kelimesi nekra olarak geldiğinde "okuma" anlamında mastardır. Ancak İslâm'ın kitabının ismi olarak ma'rife geldiğinde genellikle alem (özel isim)dir. Muhammed'e (a.s.) indirilen vahiyden Kur'ân ismi ile haber verdiğinde eskilerin efsaneleri, kâhin sözü gibi yalancılara uydurduklarını geçersiz kılmak için onun vahyedilmiş olduğuna dair örfî bir işarettir."¹⁴² görüşündedir. Bu âyetin tefsirinde Mâtürîdî, belâgat açısından başka bir âyetten şahit getirirken, İbn Âşûr, herhangi bir âyet getirmeyip Kur'ân'ın eskilerin masalları, şair sözü, kâhin sözü olmadığına dair âyetlere telmihle yetinmektedir.

فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ / "O korunmuş bir levhada (Levh-i Mahfuz'da)dır." (22)

Mâtürîdî, "âyetteki levh ve kalemi hakîki olarak kabul edenler olduğunu belirtip bunların tefsirciler tarafından nitelenmiş olduğunu bildirmektedir. Levh kelimesine beliren söz, yani melek için ortaya çıkan emir manası verenlerin de olduğunu belirtip daha sonra Bâtıniyye ve filozofların ilk yaratılan kalem, levh, Bârî, Hâlik, Rahmân, akıl ve nefis olduğuna dair tartışmalarına değinmekte ve levh ile kalemin başka isimlerle adlandırılmasının doğru olmayacağını belirtmektedir. "Mahfuz" hiç kimsenin onu değiştirip yerine başka bir şey koyma gibi müdahalelerden, tahrifattan ve düşmanlarından korunmuş demektir. Nitekim bir âyette, "O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı, güvenilir bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür."¹⁴³ şeklinde, Kur'ân'ın bizzat melek tarafından da değiştirilemeyeceğini belirterek, ona duyulması gereken güven sağlanmış olmaktadır."¹⁴⁴ İbn Âşûr, "Bir levhada emaneten saklanmıştır" şeklinde Kur'ân'ın başka bir sıfatla nitelendiğini belirterek, "levhanın yazı yazmak için kullanılan düz bir tahta parçası olduğunu bildirir. Bu şekilde Kur'ân'ın levhada olmakla yüceltilmesi, levhanın ulvî gayb âlemlerinden bir varlık olduğunu gösterir. Âyette, levhada Kur'ân'dan başka bir şey olmadığı belirtilmekte, Mûsâ'ya (a.s.) Tevrat'ın levhalarda yazılıp verildiği gibi Kur'ân'ın da ulvî bir levhada yazıldığı bildirilmektedir. Daha sonra İbn Âşûr, Tevrat'ın yazıldığı levhalarla ilgili olarak peş peşe, "Mûsâ için, Tevrat levhalarında her şeye dair bir öğüt ve her şeyin bir açıklamasını yazdık."¹⁴⁵; "Mûsâ, (Öfkesinden) levhaları attı."¹⁴⁶ ve "Mûsâ'nın öfkesi dinince (attığı) levhaları aldı."¹⁴⁷ âyetlerini sıralayıp Kur'ân'ın levhasının ulvî âlemde korunduğunu ifade etmektedir. Bazı kelâm âlimleri, Levh-i Mahfuz'u, bütün yaratıkların toplu ve tek tek kaydedildiği bir varlık olarak yorumlamışlar, buna "apaçık kitap" demişler ve yaratılmışların Levh-i Mahfuz'da kaydedilmelerini kaza, varlıkta görünmelerini ise kaderle isimlendirmişlerdir. Değişik kuvvetteki haberlerde onun İsrâfil'e (a.s.) emanet edildiği ve Arş'ın sağında olduğu bildirilmiştir. Bu âyet, tüm Kur'ân'ın onda kayıtlı olduğunu gerektirmektedir. Vâkıa sûresinde gelen, إِنَّهُ لَفُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ / "Şüphesiz bu, korunmuş bir kitapta bulunan değerli bir Kur'an'dır."¹⁴⁸ âyetlerine göre Levh-i Mahfûz ile Kitâb-ı Meknûn'un aynı şey olduğu açıktır." demektedir. İbn Âşûr, sonra da bu ikisinin farklarına dair şunları kaydetmektedir:

¹⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/490.

¹⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/253.

¹⁴³ *et-Tekvîr* 81/19-20.

¹⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 10/490.

¹⁴⁵ *el-A'râf* 7/145.

¹⁴⁶ *el-A'râf* 7/150.

¹⁴⁷ *el-A'râf* 7/154.

¹⁴⁸ *el-Vâkıa* 56/77-78.

“Mahfûz ve meknûna gelince, bunlar kavram, genel ve özel oluş bakımından farklıdır. Mahfûz; ona zarar veren, onu eksilten ve ona yakışmayan her şeyden korunmuştur ki bu onun için bir mükemmelliktir. Mecnûn, kıymetinden dolayı kendisinden korkulduğu için kimsenin el sürmesi caiz olmayan şeydir. Levh-i Mahfuz'un zikri veya sıfatları hakkında sahih bir hadis yoktur; sadece seleften bazılarına nispet edilen ve kime nispet edildiği bilinmeyen sözler vardır. Tirmizî'nin, Ubade b. es-Samit'ten rivayetine göre, “kalem, Allah'ın yarattığı ilk şeydir ve ona “yaz” dedi, sonsuza kadar olacak şeyler ortaya çıktı.” Tirmizî, “Bu hasen ve garip bir hadistir” demiştir.¹⁴⁹ “Bu konuda İbn Abbas'tan da bir rivayet vardır” diyen İbn Âşûr, “Kalemin yaratılması levhin yaratılmasını göstermez, çünkü kalem levhde ve başka yerde de yazar.”¹⁵⁰ görüşündedir. Mecîd kelimesine dair, “daha önce (15. âyet) belirtildiği gibi kendi türünde büyük olan demektir. Kur'ân, semavi kitapların en yücesi, en çok mana, hidayet ve öğüt içerene olması, fesahat ve belâgatiyle ve bir benzerini yapmaktan beşeriyeti aciz düşürmesi sebebiyle şerefli dir.” diyen İbn Âşûr, Seyyid Şerîf Cürçânî (öl. 816/1413)'nin *et-Ta'rîfât* kitabından felsefe ve tasavvufta karışık bir terim olarak dört levhin tanımına yer vermektedir. Kur'an'ın korunması, Yüce Allah'ın, “Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.”¹⁵¹ şeklinde buyurduğu gibi Kur'an'ın değiştirilmekten ve şeytanların etkisinden korunmasıdır. Levhin korunması ise “Korunmuş bir kitaptadır. Ona tertemiz olanlardan başkası el süremez.”¹⁵² âyetlerinde ifade edildiği gibi meleklere başkasının onu ele geçirmekten korunması ya da kutsiyetinin korunmasından bir kinâyedir.”¹⁵³ demiştir. Son âyetin tefsirinde Mâtürîdî, Kur'ân'ın güvenilirliğine dair iki âyetten yararlanmışken, İbn Âşûr ise aynı amaçla sekiz âyeti, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinde kullanmıştır.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri yönteminin biri klasik dönem diğeri çağdaş iki müfessir tarafından nasıl ele alındığını incelemek ve bunun İslâm düşüncesindeki yerini belirlemektir. Çalışmanın kapsamı, Mâtürîdî ve İbn Âşûr'un Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri yöntemini Burûc sûresinde nasıl uyguladıklarını karşılaştırmakla sınırlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm tefsir edilirken müracaat edilecek ilk kaynak, genellikle bizzat kitabın kendisi kabul edilir. “Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri” adı verilen bu yöntemi, eserinde en güzel şekilde uygulayanların başında Mâtürîdî gelmektedir. Onun bilgi ve istidlal anlayışında Kur'ân'a dayalı kesin bilginin ağırlıklı bir yeri vardır. Bir kelâm âlimi olarak itikâdî konularda mütevâtir haberleri delil kabul eden Mâtürîdî için, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin bir zorunluluk olduğu söylenebilir. Kur'ân'ı aklî ve naklî olarak tefsir etme amacının İslâm'ı müdafaa etme olduğu anlaşılmaktadır. O'nun, hem Mu'tezile ve Karmâtîler gibi mezhep mensuplarına reddiyeler yazmak hem de İslâm itikadını batıl dinlere karşı müdafaa etmek için, İslâm'ın ilk ve en önemli bilgi kaynağı Kur'ân âyetlerinin birbirini izah etmesinin güzel örneklerini, tefsirinde bol miktarda sunduğu görülmüştür. Çalışmada örnek olarak ele aldığımız Burûc sûresinin tefsirinde Mâtürîdî, 8. ve 9. âyetlerde Allah Teâlâ'nın noksanlıklardan tenzihine yönelik aklî ve naklî deliller serdetmiş, şüpheleri bertaraf edecek izahlar yapmıştır. Âyetlerdeki kelimelerin lafız tahlillerinde ve dinin iman-amel, günah-tövbe gibi temel ilkelerini açıklarken diğ er âyetlerin tefsirine başvurmuştur. Kur'ân'ın insanlara bir

¹⁴⁹ Tirmizî, 4/27, Hadis No: 2155; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 5/317, No: 23081.

¹⁵⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/254.

¹⁵¹ el-Hicr 15/9.

¹⁵² el-Vâkıa 56/78-79.

¹⁵³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/254.

hidayet rehberi olarak gönderildiği düşüncesinin, bu izahlarında Mâtürîdî'ye yol gösterdiği gözlenmiştir.

Çağdaş müfessirlerden İbn Âşûr ise hem yazdığı *et-Tahrîr ve't-tenvîr adlı* tefsiri hem de devlet kademelerinde üstlendiği görevlerden kazandığı tecrübelerle ülkesi Tûnus başta olmak üzere İslâm dünyasında fikirleriyle derin etkiler bırakmış çok yönlü bir âlimdir. Eserinde lugavî (dilbilimsel) tefsire ağırlık verdiği için, kelimelerin lafzî tahlilinde ve manalarının ortaya konulmasında diğer âyetlerden çok yararlanmışır. Tefsirinde sahih olmayan rivayetlere yer vermek istemeyen İbn Âşûr'un, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini bir zorunluluk olarak gördüğü söylenebilir. Burûc sûresinin tefsirinde yaptığı ince lugavî izahlar ve belagat tahlilleri, İbn Âşûr'un Kur'ân tefsirindeki yetkinliğini ortaya koymuştur. Ayrıca tefsirinde diğer Kur'ân âyetlerinin yanında hadis, fıkıh, kelâm vb. ilimlere atflarla yetinmeyip atasözü, vecize, darb-ı mesel, kıssa ve hikemiyat gibi edebi örneklerle âyetleri açıklaması, çok yönlü bir aydın profiline de sahip olduğunun kanıtıdır. Kur'ân'ın kendi içinde bir bütünlüğü olduğu ilkesinden hareket eden iki müfessirden Mâtürîdî'nin 16 âyet, İbn Âşûr'un ise 25 âyeti Burûc sûresinin tefsirinde kullanması, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine verdikleri önemin göstergesidir. Bu tutumlarından dolayı Kur'ân'ı, kendini tefsir eden bir kitap olarak gördükleri söylenebilir. Tefsirlerin ortak yönlerini ön plana çıkaran böyle çalışmalar, tefsir mirasımızın daha iyi tanınması ve Kur'ân mesajının toplumda daha çok revaç bulmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine: Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*. İstanbul: Şule Yayınları, 2015.
- Bilgin, Ömer Faruk. *el-Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'an'ının Dirayet Tefsiri Açısından Tahlili*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Coşkun, Ahmet. "İbn Âşûr Muhammed Tâhir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/332-333. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Coşkun, Ahmet. "et-Tahrîr ve't-tenvîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/429-430. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çitfçi, Nurettin. *Kur'an'ı Anlama Yöntemi Olarak Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Çörtü, Mustafa Meral. *Sarf- Nahiv-Edatlar*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007. 7. Bs.
- Durmuş, İsmail- Pala, İskender. "İstiâre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/315. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Gelgeç, Sevim. *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Meselesi. Tarihsel Süreç-Sorunlar-Öneriler*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.
- Gengil, Veysel. *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Gümüş, Sadreddin. *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib el-Endelûsî. *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitabi'l- azîz*. thk. Adusselam Abduşşaa'fi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsned, thk*. Şuayb el-Arnâutî-Adil Mürşid vd., Müessesetü'r-Risale, 2001.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Şihabuddîn. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selamet. b.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1999.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr* Beyrut-Lübnan: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1980.
- Karataş, Ali. *Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'an'ında Kur'an'ı Kur'an'la Tefsir*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Karcı, Şemsettin. *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri ve Çağdaş Temsilcileri*. Şenkîti, el-Hatip ve Tahranî. *Kesit Akademi*, 28 (2021 Eylül).
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Salim Mustafa el Bedrî. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, 2. Basım.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'an*. thk. Mecdî Basellûm. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Özen, Şükrü. "Mâtürîdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/146. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Öztürk, Mustafa. *Bir Mahiyet Soruşturması: Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2008), 8/2.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-ulûm*. thk. Ali Muhammed Muavved- Adil Ahmed Abdulmevcud. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmiu'l-kebîr - Sünenü't-Tirmizî*. 6 cilt. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut: 1998.

Topaloğlu, Bekir. “Mâtürîdî”, Tefsir Bölümü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/159. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Vural, Faruk. Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve t-Tenvîr İsimli Tefsiri. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabiyyi, 1997.

(<https://www.arapcadedposu.com/arapca-dil-bilgisi-bedel-mutabik>). Erişim: 31 Aralık 2024.